

ONA TILI DARSLARIDA FIKRNI YOZMA IFODALASHGA O‘RGATISH USULLARI**Parpiyev Odil Olimovich,**

Qo‘qon universiteti Ta‘lim kafedrası katta o‘qituvchisi

Adhamjonova Muniraxon Akmaljon qizi,

Qo‘qon universiteti Boshlang‘ich ta‘lim 3- kurs talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada ona tili darslarida o‘quvchilarning yozma nutqini rivojlantirish uchun foydalaniladigan didaktik vositalar bayon qilingan. Orfografik va morfologik o‘yinlarning mohiyati yoritilib, amaliyotga tatbiq etilishi haqida misollar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: ona tili, metodlar, og‘zaki nutq, yozma nutq, metodlar, o‘yinlar, fikrlash, nutq, boshlang‘ich sinf, fikrni yozma ifodalsh.

Hozirga qadar yoshlarga ta‘lim-tarbiya berishda amaliy yordam beruvchi, bilim berish jarayonini soddalashtiruvchi bir qancha ilmiy ishlar, nomzodlik dissertatsiyalari, qo‘llanma va maqolalar yaratilganligi ma‘lum. Biroq o‘quvchilarga ta‘lim-tarbiya berishda ularni mustaqil ravishda bilim olishga, mustaqil ishlashga qaratilgan ilmiy ishlar, ularning yozma nutqi kamchiliklari xususida olib borilgan ilmiy ishlar hozirgi vaqtda dolzarb mavzulardan biri bo‘lib qolmoqda.

O‘quvchilarni yozma nutqini rivojlantirish orqali ularni mustaqil ishlashga, mustaqil fikrlashga, mustaqil tajriba o‘tkazishga, mustaqil xulosa chiqarishga yo‘naltiriladi hamda o‘quvchilarni fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradi, tafakkurini kengaytiradi, lingvistik kompetensiyalarini oshiradi. Shuning uchun ham boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini mustaqil ishlashga, savodli yozishga o‘rgatishning ahamiyati juda ham kattadir.

Nutq — fikr bayon qilish vositasi bo‘lib, og‘zaki va yozma shaklda ifodalanadi. Tafakkur nutq yordamida ro‘y berib, shu tufayli kishilar bir-birlari bilan aloqa bog‘laydilar. Og‘zaki nutq pauza, urg‘u, intonatsiya va tovushlar orqali tinglovchiga borib yetsa, yozma nutq harf va so‘zlarning ma‘lum qonuniyat asosida o‘zaro birikuvi, tinish belgilari, har xil ajratishlar, gaplarni grammatik jihatdan aniq va tovushlarni bayon qilish orqali yetib boradi.

Og‘zaki nutqning yozma nutqdan yana bir farqi shuki, og‘zaki nutqni eshitamiz, yozma nutqni ko‘ramiz va o‘qiyamiz. Yozma nutq murakkab jarayon bo‘lib, u ko‘p vaqt mehnat talab qiladi. Sintaktik jihatdan qaraganda yozma nutq eng to‘liq va mukammal nutqdir. Bu nutq ixtiyoriy fikrimizni ifodalab berishning eng yaxshi vositasidir. Yozma nutq og‘zaki nutq asosida rivojlanadi.

Og‘zaki nutq hayotda kishilar bilan munosabatda bo‘lish, ularga taqlid qilish yo‘li bilan rivojlanib, boladan maxsus o‘qish va o‘rganishni talab etmaydi. Yozma nutq esa harflar va belgilar yordami bilan tovushlar, so‘zlar, gaplarni ko‘z bilan idrok qilishga, qo‘l bilan yozishga mo‘ljallangan nutqdir.

DTS talabiga ko‘ra ona tili ta‘limining mazmuni:

- o‘quvchining fikrlash salohiyatini, aqliy rivojlanishini, mantiqiy tafakkurini o‘stirish;
- moddiy borliqni tilning ifoda vositalari yordamida anglashga hamda fikr-o‘ylari va his-tuyg‘ularini ona tili imkoniyatlari doirasida bayon eta olishga o‘rgatishni o‘z ichiga oladi.

Fikrni yozma shaklda bayon etish malakasi murakkab jarayon bo‘lib, ona tili ta‘limining maqsadi shu parametrdan mujassamlashadi. O‘quvchining ona tili ta‘limi jarayonida egallagan

ko‘nikma va malakalari u yaratgan matnda aks etadi. Bu parametr bo‘yicha ta‘lim sifatining natijasini baholashda o‘qituvchi tomonidan o‘quvchi egallagan quyidagi ko‘nikmalarning darajasi aniqlanadi:

- fikrning mantiqiy izchillikda ifodalanganligi;
- fikrlash, mavzuning murakkablik darajasi;
- tavsifning mavzuga muvofiqligi va mazmuniy qiymati;
- tavsifda tilning ifoda vositalaridan maqsadga muvofiq foydalanish darajasi;
- imloviy (yozma) savodxonlik sifati.

Ko‘rinadiki, DTS talablariga ko‘ra o‘quvchilarda fikrni yozma shaklda bayon etish malakasini hosil qilish ona tili ta‘limining asosiy maqsadlaridan biri hisoblanadi.

Yozma nutq og‘zaki nutqdan bir qadar shakllanganligi, so‘zlarning o‘ta sinchkovlik bilan tanlab olinishi, grammatik jihatdan aniq, lekin murakkab shakllanganligi, og‘zaki nutq uchun xos bo‘lgan ohang, mimika va qo‘l harakatlarining bevosita qo‘llana olmasligi bilan farqlanadi.

Darslar davomida o‘quvchilarning yozma nutqini rivojlantirish uchun bir qancha o‘yin va metodlardan foydalanishimiz mumkin. Masalan:

1. Orfografik o‘yinlar : “To‘g‘ri yozdim, yulduz oldim” o‘yini, “Kim ko‘p baliq tutadi?” o‘yini, “Qatorlashgan tovushlarni top” o‘yini, “Qaysi tovush yetishmaydi?” o‘yini....

2. Morfologik o‘yinlar : “Begona so‘zni top” o‘yini , “So‘zning o‘rnini top” kabi o‘yinlardan foydalanish mumkin.

“To‘g‘ri yozdim, yulduz oldim” o‘yini. Bu o‘yindan 1-sinf ona tili darsligining 1-qismida berilgan 14- mavzuning 4-mashqini bajarishda foydalanish mumkin. Bu mashqda ismlarda tushirib qoldirilgan X va H harflarini to‘g‘ri qo‘yib yozishlari kerak bo‘ladi.

Masalan Mu...ayyo - Muhayyo. Shu tartibda yozishadi va to‘g‘ri yozgan o‘quvchilar yulduzchalar bilan rag‘batlantirib boriladi.

“Qaysi tovush yetishmayapti” o‘yini. Bu o‘yinni ham 1-sinf ona tili darsligining 1-qismida berilgan 17-mavzuning 1-mashqida qo‘llashimiz mumkin. Bu mashqda o‘quvchilarga so‘zlar beriladi va so‘zlarda 1 tadan harf tushirib qoldirilgan boladi. O‘quvchilar esa ana shu yetishmayotgan harfni topib yozishlari kerak bo‘ladi.

Masalan: 1. to... - tong

2. ...amol - shamol

3. si...qon - sichqon

Shu tartibda bu o‘yinni o‘tkazish mumkin.

“Begona so‘zni top” o‘yini. Bu o‘yinni 2-sinf ona tili darsligining 1-qismida berilgan 2-mavzuning 10-mashqida qo‘llashimiz mumkin. Bu mashqda o‘quvchilarga aralash so‘zlar beriladi, ular bir unli tovush bo‘g‘in hosil qilgan so‘zlarni topadi va ichidan bunday so‘zlarga begona bo‘lgan ikki va undan ortiq unli tovush bo‘g‘in hosil qilgan so‘zlarni ajratishadi.

Masalan, ota, anjir, igna, ona, ilik, o‘rmon, uzum, uzuk.

Shu so‘zlarning ichidan igna va o‘rmon so‘zlarini ajratishadi. Chunki ig-na va o‘r-mon so‘zlarini bo‘g‘inga ajratganimizda bo‘g‘inda 2 ta tovush boladi.

Demak, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida yozma fikrni ifodalashda qulay usullarni topish va ularni amaliyotga joriy qilish samarali ekanligini o‘tkazilgan tajribalar yaqqol isbotlamoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. M.E.Toirova. Ona tili .Umumiy o‘rtata‘lim maktablarining 1-sinfi uchun darslik.I-qism.–Toshkent “NovdaEdutainment”, 2023-81 b.
2. U.B. Aydarova, N.K.Azizova, M.E.Toirova. Ona tili. .Umumiy o‘rta ta‘lim maktablarining 2-sinfi uchun darslik. I-qism.–Toshkent “NovdaEdutainment”, 2023-80b.
3. Mirzakarimova Nurhayo Erkinboy qizi, Odil Parpiyev. (2024). Boshlang‘ich sinflarda ona tilini o‘qitish metodikasi. *SAMARALI TA‘LIM VA BARQAROR INNOVATSIYALAR JURNALI*, 2(2), 153–159. Retrieved from <https://innovativepublication.uz/index.php/jelsi/article/view/436>
4. Parpiyev Odil Olimovich, & Raupova Laylo Rakhimovna. (2024). Stages and Peculiarities of Increasing Written Literacy in Primary Education. *International Journal of Formal Education*, 3(2), 62–64. Retrieved from <http://journals.academiczone.net/index.php/ijfe/article/view/2061>
5. Парпиев , О. . (2024). Повышение грамотности письменной речи учащихся на уроках родного языка на основе передовых педагогических технологий. *Общество и инновации*, 5(2/S), 146–152. <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol5-iss2/S-pp146-152>
6. Parpiyev Odil Olimovich, & Abdushuxratova Durдона Anvarovna. (2024). Ona tili va o‘qish savodxonligi darslarida didaktik o‘yin usullari. *Yangi O‘zbekistonda Tabiiy Va Ijtimoiy-Gumanitar Fanlar Respublika Ilmiy Amaliy Konferensiyasi*, 2(1), 158–161.
7. O‘QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA LIRIK SHE‘RLARNI O‘TISHDA INTERAKTIV USULLARDAN FOYDALANISH. (2024). *Ustozlar Uchun*, 53(3), 130- <http://pedagoglar.org/index.php/02/article/view/294>
8. Madinabonu Shuxratjon qizi, & Esonaliyeva Guluzra Komiljonova. (2023). INSON QADRI VA BARKAMOL AVLOD SHAKLLANISHIDA PEDAGOGIKANING O‘RNI. QO‘QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 1(1), 788–789. <https://doi.org/10.54613/ku.v1i1.717>
9. Komiljonova, G. N. qizi. (2023). FANLARARO BOG‘LANISH ASOSIDA BOSHLANG‘ICH TA‘LIMNI AMALGA OSHIRISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(12), 198–201. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5505>.
10. Abduraxmonova, N. A. qizi. (2023). BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINFLAR O‘QITUVCHILARINING IJODIY FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISH PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(12), 208–211. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5507>.
11. Asilova S.X. (2022). THE ESSENCE OF TEACHING PRIMARY SCHOOL PUPILS TO LOGICAL THINKING IN THE PROCESS OF MATHEMATICS. *Экономика и социум*, (2-1 (93)), 24–26.
12. Mirzaliyevna, S. Z. (2023). BOSHLANG ‘ICH SINFLARDA MULTIMEDIALAR ASOSIDA DARSLARNI TASHKIL ETISH. QO ‘QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 519-521.

13. Mirzaliyevna, S. Z., & Mashhura, X. (2023). PEDAGOGIK TEXNALOGIYALARNING VAZIFALARI VA MAQSADI. QO ‘QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 687-689.
14. Toxirjon, U. (2024). BOSHLANGICH SINFLARDA O ‘QISHNI YETKAZIB OLISHGA QIYNALAYOTGAN O ‘QUVCHILAR BILAN ISHLASHDA INTERFAOL USULLARDAN FOYDALANISH. *Integration of Economy and Education in the 21st century*, 2(2), 9-13.
15. В статье представлена информация о роли педагогики и психологии в повышении качества и эффективности образования, формировании зрелого поколения. Данное научное исследование исследует решающую роль симбиотических взаимоотношений педагогики и психологии в . (2024). YANGI O‘ZBEKISTONDA IJTIMOY-INNOVATSION TADQIQOTLAR, 2(2), 5-12.
<https://nuzjournals.uz/index.php/yoit/article/view/79>
16. Toxirjon, U. (2024). XALQARO O ‘QISH SAVODXONLIGINI O ‘RGANISH (PIRLS). *Integration of Economy and Education in the 21st century*, 2(2), 14-17.
17. Умаров, Т. (2024). ВЛИЯНИЕ СОВРЕМЕННЫХ ИГРУШЕК НА ДЕТСКУЮ ПСИХОЛОГИЮ. *Integration of Economy and Education in the 21st century*, 2(2), 18-21.